

บทที่ 4

อัตตลักษณ์และสุนทรียภาพของงานจิตรกรรมลุ่มน้ำโขง

อัตตลักษณ์และสุนทรียภาพของงานจิตรกรรมที่ปรากฏภายในและภายนอกพระอุโบสถ วิหาร ในพื้นที่จังหวัดน่าน ประเทศไทย และพื้นที่เมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว สามารถนำเสนอตามกรอบแนววิจัย และเรียงลำดับภาพเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

1. อัตตลักษณ์และสุนทรียภาพผลงานจิตรกรรมฝาผนังวัดวัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน ประเทศไทย
2. อัตตลักษณ์และสุนทรียภาพผลงานจิตรกรรมฝาผนังวัดวัดหนองบัว จังหวัดน่าน ประเทศไทย
3. อัตตลักษณ์และสุนทรียภาพผลงานจิตรกรรมฝาผนังวัดวัดเชียงทอง เมืองหลวงพระบางประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
4. อัตตลักษณ์และสุนทรียภาพผลงานจิตรกรรมฝาผนังวัดวัดป่ารวก (วัดป่าฮวก) เมืองหลวงพระบางประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

1. อัตตลักษณ์และสุนทรียภาพผลงานจิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน ประเทศไทย

ความเป็นอัตตลักษณ์ภาพผลงานจิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ สร้างภาพเป็นลักษณะจินตนาการตามเรื่องราวที่กำหนด ผสมผสานกับความเป็นจริงตามสภาพแวดล้อมที่ช่างเขียนหวนรำพัน มีประสบการณ์ ช่างเขียนภาพมิได้กำหนดหลักการเขียนภาพเหมือนจริง เห็นถึงแสงเงาและบอกถึงกาลเวลา แต่ช่างเขียนจะกำหนดอารมณ์ละเมียดละมัยแสดงออกที่ใบหน้า กริยาท่าทางจากภาพใบหน้าที่ปรากฏจะแสดงออกได้ถึงอารมณ์ เช่น ดีใจ เสียใจ เศรษฐุน โดยจะเน้นลูกนัยน์ตาให้เอนเอียงไปตามอารมณ์ภาพที่ใบหน้าจ้องมองไปในทิศทางนั้นๆ และอีกประการหนึ่งคือการเขียนให้ปรากฏกริยาท่าทางของภาพแต่ละคนจะไม่ซ้ำกัน และภาพเขียนจะปรากฏให้เห็นถึงมุมมองของสรีระของร่างกายทั้งด้านหน้า ด้านข้าง และด้านหลัง ทำให้เกิดท่าทางที่ไม่ซ้ำกัน ภาพจึงดูเป็นลักษณะการเคลื่อนไหว จากภาพชื่อ ปู่มาน ย่ามาน คือภาพชายหนุ่มพม่า มีลายสักที่ต้นขา และร่างกายส่วนแขนและหน้าอก กำลังยกมือด้านขวาปิดบัง กระชับต่อหญิงสาวที่ยืนอยู่ข้างตนเองจะปรากฏเห็นนัยน์ตาเอนเอียงไปหามองไปซึ่งกัน เหมือนกับจะกระซิบบอกข่าวซึ่งกัน ซึ่งช่างเขียนได้ถ่ายทอดอารมณ์ของภาพให้ปรากฏอย่างชัดเจน และการแต่งกายชายหนุ่มและหญิงสาวมีความสง่างาม ซึ่งอารมณ์ที่สวมนใสเหมือนกับการแต่งกายของคนชั้นสูงในสังคมในอดีต อีกด้านหนึ่งคือ ลายละเอียดของอารมณ์ที่ช่างเขียนมีความเข้าใจ โดยเฉพาะลายของซิ่นซึ่งเป็นลายน้ำไหลของสังคมชาวไทยลื้อในอดีต จากภาพจะปรากฏเห็นลักษณะของลายและสีต่างๆ ที่อยู่ในพื้นผ้าดู

งดงามยิ่ง จากภาพรวมจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏ จึงมีลักษณะเฉพาะ ถึงแม้ว่ารูปแบบการแสดงออกมาบางอย่างในจิตรกรรมฝาผนัง จะได้รับอิทธิพลของศิลปะล้านนา ศิลปะพม่า แต่ช่างเขียนได้แสดงให้เห็นอัตลักษณ์ให้ปรากฏในผลงานจิตรกรรมฝาผนังอย่างชัดเจน โดยเฉพาะการเขียนภาพถ่ายทอดเรื่องราวของวิถีชีวิตของคนเมืองน่านในอดีต ที่มีท่าทางไม่อยู่นิ่งใบหน้าแสดงออกทางอารมณ์ ซึ่งช่างเขียนหนานบัวผัน ได้ถ่ายทอดสร้างสรรค์ไว้ซึ่งเป็นสกุลช่างรูปแบบหนึ่งของภูมิภาคนี้

2. อัตลักษณ์และสุนทรียภาพผลงานจิตรกรรมฝาผนังวัดวัดหนองบัว จังหวัดน่าน ประเทศไทย

เนื้อหาเรื่องราวต่างๆ ที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหนองบัว จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธประวัติ และเรื่องจันทราชาดก ส่วนภาพพุทธประวัติ ช่างเขียนจะเขียนภาพให้อยู่ด้านบนสุดผนังภายในโถงวิหาร จั่วด้านทิศตะวันออกเป็นภาพพระพุทธเจ้า และมีเทวดาเปล่งกายคิดพิณสีแดงสามสาย ส่วนภาพพระพุทธเจ้าที่ผนังหุ้มกลองด้านหลังพระประธาน เป็นปรางสมาธิอยู่บนฐานดอกบัว บริเวณพระเศวตมีซุ้มเรือนแก้วล้อมรอบ และภาพที่ปรากฏอยู่ที่ผนังทั้งด้านทิศเหนือและทิศใต้ของวิหาร รวมถึงด้านทิศตะวันออกภายในห้องวิหาร ภาพเขียนจิตรกรรมฝาผนังจะเป็นภาพเล่าเรื่อง จากนิทานชาดกเรื่อง จันทราชาดก เช่น ตอนสุริยชาต จันทชาต จันทชาตครองเมืองอนุปะมะ และเรื่องจันทราทกลับคืนเมืองอินตะปะละ จากห้องภาพที่ปรากฏช่างเขียนจะแสดงออกเล่าเรื่องด้วยภาพ เป็นตอนต่างๆ ตามห้องภาพที่กำหนดไว้ และนิทานชาดกเรื่องจันทราชาตนี้เป็นนิทานที่เป็นที่นิยมและรู้คุ้นของผู้คนทางภาคเหนือเป็นเรื่องที่แสดงออกถึง สองพี่น้องที่หนีออกจากบ้านเกิด เดินทางไปเผชิญกับโชคชะตาตามเมืองต่างๆ ด้วยความดีของบุคคลทั้งสองพี่น้องได้ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ จนประสบกับความสุขความสำเร็จในบั้นปลายชีวิต ซึ่งเป็นนิทานธรรมเก่าแก่อันดับที่ 11 ในปัญญาชาดกปัจฉิมภาค ชาวบ้านในภาคเหนือเรียกว่า คำธรรมทางด้านการแสดงออกของภาพเขียน ช่างเขียนจะนำลักษณะการแต่งกายของผู้คนสมัยนั้น เช่น ชายหนุ่มจะนุ่งผ้าโจงกระเบนรัดเอวทั้งชายลงมาด้านหน้า สวมเสื้อแขนยาวคอรัดไว้ทรงผมหลักแจว ทรงมหาดไทย ส่วนหญิงสาวจะสวมอาภรณ์ชั้นลายน้ำไหล ทรงยาวจากเอวลงไปถึงข้อเท้าทางด้านศีรษะด้านบนจะมีผ้าสไบรัดบริเวณเนินหน้าทรวงอกในช่วงที่อยู่ในพิธีการ แต่ภาพหญิงสาวทั่วไปจะมีผ้าสไบพาดที่ไหล่ซ้ายขวาทั้งชายไปด้านหลัง ผ้าสไบจะลาดลงมาปิดบริเวณหน้าทรวงอกของหญิงสาวมีลักษณะของโบหน้ากลมแป้น คิ้วสีเข้มริมฝีปากรูปกระชับ นัยน์ตารอกล้างไปตามที่มอง ภาพที่ปรากฏจะแสดงออกให้เห็นด้านข้าง ด้านหน้า และด้านหลังภาพ ท่าทางแต่ละคนจะมีอิริยาบถที่ดูไม่อยู่นิ่ง รูปภาพแบบเคลื่อนไหว ใช้สีสว่างสดใสลงสีเป็นมิติ และเน้นด้วยเส้น หากเป็นภาพบุคคลชั้นสูงการแต่งกายจะมีอาภรณ์ประดับตกแต่งร่างกายที่แตกต่างไปจากภาพบุคคลธรรมดา ภาพจะตัดต่อและแยกเรื่องราวด้วยการกำหนดพื้นที่ว่าง หรือกลุ่มต้นไม้ กลุ่มอาคารบ้านเรือน รวมถึงช่วงเมือง รั้วของชุมชนและเมือง และสิ่งปลูกสร้างในภาพเขียนจิตรกรรม

ฝาผนังวัดหนองบัว ที่ปรากฏปลูกสร้างด้วยไม้ ซึ่งไม่เหมือนกับวัดภูมินทร์ที่มีทั้งอาคารบ้านเรือนที่ปลูกสร้างด้วยไม้และปลูกสร้างแบบก่ออิฐฉาบปูน ซึ่งทำให้ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหนองบัวมีคุณค่ายิ่งทางประวัติศาสตร์ และที่ยังคงเก็บรักษาไว้ที่วัดหนองบัว คือภาพร่างก่อนเขียนภาพเขียนจิตรกรรมฝาผนังวัดหนองบัว เขียนบนกระดาษสา ซึ่งการเขียนภาพจากหลักฐานที่ปรากฏพบมีภาพร่างก่อนหรือสเก็ตภาพนั้น ช่วงเขียนทิดหนานบัวผัน ได้ปฏิบัติและสร้างสรรค์ไว้ตั้งแต่อดีตและกลวิธีเช่นนี้ที่ทิดหนานบัวผันได้รับอิทธิพลแบบอย่างมาจากที่ใด ซึ่งจากวิธีการร่างภาพเขียนภาพเป็นวิธีการเขียนภาพของชาวตะวันตก ซึ่งจากภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏภายในวิหารวัดหนองบัว จึงเป็นอัตลักษณ์เฉพาะและถือเป็นสกุลช่างของเมื่อน่านอีกด้วย

3. อัตลักษณ์และสุนทรียภาพผลงานจิตรกรรมฝาผนังวัดวัดเชียงทอง เมืองหลวงพระบางประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

เนื้อหาเรื่องราวต่างๆ ที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในและภายนอกวัดเชียงทอง รวมถึงจิตรกรรมประดับกระจกแก้วสีที่ผนังด้านนอกของวิหารทางด้านทิศตะวันตกและจิตรกรรมประดับกระจกแก้วสีที่หอโหว่พระพุทธรูปไสยาสน์ จากที่ปรากฏช่างจะกำหนดลวดลายให้เกิดรูปทรงต่างๆ ตามเนื้อหาที่กำหนด ช่วงลงรักปิดทองจะบรรจุสร้างสรรค์ผลงานลงบนฝาผนังวิหารทั้งภายในและภายนอกวิหาร ชื่อ คาน ดันเสา คันทวย ด้วยลายทองคำเปลวบนพื้นสีดำที่ทำจากน้ำรัก (น้ำเกลี้ยง) และพื้นสีแดงที่ทำจากน้ำชาด (น้ำหาง) จะกำหนดลวดลายให้อยู่ในทุกส่วนของวิหารด้วยความประณีตบรรจงของสกุลช่าง ทางด้านงานจิตรกรรมติดกระจกแก้วสีไม่ว่าจะเป็นงานจิตรกรรมติดกระจกแก้วสีผนังด้านนอกทิศตะวันตกของวิหารวัดเชียงทอง และงานจิตรกรรมประดับกระจกแก้วสีที่ผนังทั้งสี่ด้านของหอโหว่พระพุทธรูปไสยาสน์ ช่วงติดกระจกแก้วสีจะติดกระจกแก้วสีต่างๆ ตามภาพร่างที่กำหนดไว้ที่พื้นก่อน เมื่อได้ภาพร่างและตัดกระจกแก้วสีประดับบนภาพร่างตามที่ต้องการแล้วจึงจะนำภาพที่ออกแบบไว้ให้ได้ขนาดตามช่องที่กำหนดแล้ว ช่างจึงจะนำภาพกระจกแก้วสีไปติดที่ผนังอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งคุณสมบัติของกระจกแก้วสีต่างๆ เมื่อต้องแสงแดด แสงไฟ จะทำให้เกิดประกายระยิบระยับเกิดประกายสีต่างๆ งดงามยิ่ง และงานจิตรกรรมฝาผนังประดับกระจกแก้วสีนี้จะคงทนต่อแสงแดด ลม ฝน จึงทำให้งานจิตรกรรมฝาผนังประดับกระจกแก้วสีจึงมีความคงทนและดูมีสีสันงดงามจากอดีตจนถึงปัจจุบัน จิตรกรรมฝาผนังติดกระจกแก้วสี การประดับผนังอาคารด้วยแก้วสีนับว่าเป็นวัตถุที่ค่อนข้างจะคงทนต่อแสงแดด ลม ฝน ได้ดีกว่างานจิตรกรรมประเภทอื่น เรื่องราวที่สร้างมักจะยังคงเกี่ยวพันอยู่กับพุทธศาสนา ด้านการสร้างเมืองหลวงพระบาง หรือนิทานพื้นเมือง สำหรับเทคนิคการสร้างนั้น หลังจากทิวัดขนาดเนื้อที่ของผนังที่จะติดกระจกแก้วสี ช่างจะออกแบบเขียนรูปตัวละครและรูปต่างๆ ที่ต้องการใช้ลงบนกระดาษแข็งก่อน แล้วจึงตัดกระจกแก้วสีติดลงตามลวดลายที่ออกแบบไว้บนกระดาษให้เรียบร้อย จากนั้นจึงนำไปติดบนผนังจนได้รูปตามต้องการหลังจากติด

กระจกแก้วสำเร็จแล้วจึงลงพื้นด้วยสีต่างๆ ตามช่องว่างของรูป จิตรกรรมฝาผนังติดกระจกแก้วสีในเมืองหลวงพระบางมีที่วัดเชียงทอง และหอพิพิธภัณฑสถาน พระราชวังเก่า เนื่องจากเมืองหลวงพระบางเป็นเมืองหนึ่งที่โอบล้อมไปด้วยทิวทัศน์ธรรมชาติ ภูเขา ป่าไม้ แม่น้ำโขง แม่น้ำคาน ซึ่งเป็นสถานที่ทำมาหากินหล่อเลี้ยงชีวิตของชาวเมืองหลวงพระบาง ประกอบกับชาวเมืองหลวงพระบางที่ให้ความสำคัญกับพุทธศาสนา จึงได้สร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมฝาผนังงานประณีตศิลป์ประเภทลงรักปิดทองคำเปลว และงานจิตรกรรมติดกระจกแก้วสี ด้วยความประณีตยิ่งเป็นพุทธบูชา ซึ่งวัดเชียงทองสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2103 ในสมัยพระไชยเชษฐาธิราช วัดเชียงทองตามความหมายแล้วแปลว่า “วัดของเมืองเชียงทอง” หรืออีกตำนานหนึ่งกล่าวว่า เป็นวัดที่สร้างขึ้นในป่าต้นไม้ทองใหญ่ มีต้นไม้ต้นหนึ่งวัดโอบล้อมรอบได้ถึง 27 วา สูง 117 วา และวัดเชียงทองเป็นวัดหนึ่งที่ใช้ประกอบพิธีกรรมจนเป็นเอกลักษณ์ เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีออกพรรษามาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

จากภาพที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนังวิหารวัดเชียงทองเป็นภาพทองคำเปลวบนพื้นรักสีดำที่มีต้นทองทรงพุ่มเห็นกิ่งก้านและใบ ที่คู่อ่อนช้อยงดงาม ประกอบกับในช่องว่างระหว่างต้นทองจะปรากฏเทวดา กลุ่มสัตว์ปีก กลุ่มลายดาว และลายดอกไม้ บูรณาการอยู่บริเวณของกลุ่มภาพเกิดจังหวะและรูปทรงของใบไม้กิ่งไม้และดอกไม้รวมถึงภาพเทพและภาพสัตว์ ช่างได้สร้างสรรค์และกำหนดภาพให้ดูซ้ำกันแต่ภาพสัตว์ปีกที่มีท่าทางกำลังบินเป็นสื่อบอกให้เห็นถึงทิศทางที่จากลวดลายต่างๆ ที่ปรากฏผสมผสานเห็นสีทองคำเปลวเปล่งประกาย ซึ่งรูปทรงที่ปรากฏสามารถอยู่ร่วมกันได้เกิดความงามเป็นเอกภาพและน่าศรัทธายิ่งโดยเฉพาะสีทองที่ปรากฏ นอกจากแสดงออกถึงความศักดิ์สิทธิ์แล้วยังสื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ ความมีอำนาจ และความเชื่อสูงสุดที่มีต่อพุทธเจ้า ที่มีปรัชญาคำสอนให้ผู้คนเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจ ที่มีต่อจิตรกรรมฝาผนังวัดเชียงทองจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

4. อัตลักษณ์และสุนทรียภาพผลงานจิตรกรรมฝาผนังวัดวัดป่ารวก (วัดป่าฮวก)เมืองหลวงพระบางประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

เนื้อหาเรื่องราวต่างๆ รูปแบบและกลวิธีการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดป่ารวก ถือเป็นจิตรกรรมฝาผนังแบบสกุลช่างหลวงพระบาง และจากภาพที่ปรากฏบนฝาผนังทั้ง 4 ด้านของวิหารเป็นลักษณะบอกเล่าเรื่องด้วยภาพเขียน การกำหนดขอบเขตเรื่องของภาพด้วยเส้นสีเทา อาคารสถาปัตยกรรม ธรรมชาติ กำแพงเมือง เพื่อทำให้ดูเนื้อเรื่องภายในจิตรกรรมฝาผนังดูเข้าใจง่าย รูปแบบภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏภาพจะดูแบนตัดเส้นลายละเอียดของภาพด้วยเส้นสีดำ ภาพดูเรียบง่ายมีความคมชัดที่เท่ากันแบบภาพเอ็กเรย์ ไม่มีความลึก ภาพจะแสดงเรื่องราวต่างๆ เป็นห้องภาพ ไม่มีเส้นระดับสายตาใกล้หรือไกล ภาพเขียนจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏจากเนื้อหาเรื่องราว

ต่างๆ จะอยู่ในระดับที่เท่าๆ กัน เช่น ภาพกลุ่มบุคคลที่แต่งกายเหมือนกับภาพทหารเดินเรียงแถว แบกอวรุโศที่ป่า เช่น ปืน หอก

จากภาพรวมไม่ว่าจะเป็นภาพช้าง ม้า และกลุ่มภาพบุคคลจะมีลักษณะไม่อยู่นิ่งดูท่าทาง เคลื่อนไหว ทางด้านสถาปัตยกรรมจากที่ปรากฏปราสาทและแนวกำแพงเมือง ช่องประตูและห้อง โถงหน้ามุขจะเป็นช่องรูปโค้งเหมือนกับศิลปะแบบกรีกโรมัน ทางด้านกำแพงเมืองระหว่างซุ้ม กำแพงหลังการูปป้อมทรงเหลี่ยมหลังคาแบบสถาปัตยกรรมจีน และภายในช่องป้อมกำแพง จะปรากฏปลายกระบอกปืนใหญ่ยื่นออกมา ภายในลวดลายขององค์ปราสาทและซุ้มประตูเมือง ลวดลายจะลงสีเป็นมิติแล้วจึงตัดเส้นด้วยน้ำหนักสีดำ ทำให้ภาพที่ปรากฏดูแตกต่างและเป็นจุดเด่น การแบ่งเรื่องภาพเนื้อหาแต่ละตอนช่างเขียนใช้แนวกำแพงเมืองปราสาท ภูเขา หรือป่าไม้ เพื่อให้ดู เข้าใจง่ายในเนื้อหาต่างๆ ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏเป็นภาพแบน ไม่มีการคำนึงถึงสัดส่วน ของภาพ เช่น ภาพสถาปัตยกรรม ภาพบุคคล และภาพสัตว์ ภูมิขนาดใหญ่เมื่อเปรียบเทียบกับ สภาพแวดล้อมภายในภาพเขียน เนื้อหาต่างๆ ที่ปรากฏภายในจิตรกรรมฝาผนัง จะปรากฏภาพ เกี่ยวกับเทวดา พระพุทธเจ้าอยู่ด้านบนสุดของผนัง ดินเพดาน รองลงมาคือกลุ่มสถาปัตยกรรม ปราสาท กลุ่มบุคคลชั้นสูง กลุ่มทหารและผู้ติดตาม ภาพธรรมชาติ อาคารบ้านพักอาศัย ภาพการ ดำรงชีวิตของชาวบ้าน ประเพณีศิลปวัฒนธรรมภาพชาวต่างชาติที่ติดต่อค้าขายในสังคมสมัยนั้น จิตรกรรมฝาผนังวัดป่ารวก เป็นภาพจิตรกรรมที่ใช้สีหลากหลายดูมีอิสระกับการใช้สีของช่างเขียน จากภาพรวมที่ปรากฏสีเป็นกลุ่มวรรณะสีร้อน สร้างสรรค์รูปทรงต่างๆ ตามเรื่องที่กำหนดและตัด เส้นด้วยสีดำ ถือได้ว่าจิตรกรรมฝาผนังวัดป่ารวกเป็นศิลปะแบบสกุลช่างหลวงพระบาง จิตรกรรม ฝาผนังวัดป่ารวก เขียนขึ้นราวปี พ.ศ. 2403 ช่างเขียนชื่อ หนานแสน ซึ่งเป็นช่างที่มาจากแขวงพง สาลี ภาคเหนือของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว